

STEFAN CZARNOWSKI WOBEC KULTURY PROLETARIATU

Dyskusja wokół kultury proletariatu w okresie międzywojennym w Polsce angażowała znaczną część liberalnie zorientowanej inteligencji. Spory o kształt, treść i formę kultury proletariackiej nasiliły się w latach trzydziestych i wyraźnie wiązały się z radykalizacją nastrojów społecznych. Wielu intelektualistów zadeklarowało się wówczas po stronie lewicy społecznej. Znalazł się wśród nich Stefan Czarnowski. W 1932 r. występuje z PPS i mimo, że od tej pory nie związany w sposób formalny z żadną partią polityczną jego przekonania stają się skrajnie lewicowe. Odejście Czarnowskiego z PPS wiązało się z jego oceną działalności tej partii jako zbyt kompromisowej wobec państwa reprezentującego interesy kapitału. W liście otwartym wydrukowanym w lutym 1932 r. w „Robotniku Socjaliście” Czarnowski wyjaśnia motywy swego postępowania dając równocześnie wyraz swym poglądom politycznym. Jego diagnoza polityczna jest następująca: kryzys ekonomiczny lat trzydziestych w Europie jest kryzysem ustroju kapitalistycznego. Nie znaczy to by ustrój miał załamać się sam przez się. Potrzebne jest działanie mas robotniczych nie tylko w obronie dotychczasowych zdobyczy socjalnych już kwestionowanych przez burżuazję, ale walka proletariatu o realizację nowego ustroju. Jeżeli proletariat nie podejmie tej walki, to jedyną alternatywą jest faszyzm. Takie poglądy polityczne umieszczają Czarnowskiego na lewicy intelektualnej.

Poglądom politycznym towarzyszyła twórczość teoretyczna. W zbiorach prac Czarnowskiego obok pism ulotnych znajdują się trzy prace naukowe poświęcone bezpośrednio czasom mu współczesnym. Są to: *Powstanie nowej kultury*, *Podłoże ruchu chłopskiego oraz Ludzie zbędni w służbie przemocy*¹.

Przez współczesnych badaczy Czarnowski uważany jest za jednego z najwybitniejszych teoretyków kultury tworzących z pozycji lewico-

¹ S. Czarnowski, *Powstawanie nowej kultury*. „Wiedza i Życie”, 1933, R. 8, nr 7; tenże: *Podłoże ruchu chłopskiego. Uwagi socjologiczne*. [W:] *Zagadnienia pracy kulturalnej*, 1933; tenże: *Ludzie zbędni w służbie przemocy*, „Głos Współczesny” 1935, nr 1.

wych. Wymienia się go obok Juliana Bruna i Stefana Rudniańskiego jako tych badaczy, którzy problemowi kultury proletariatu nadali walor teoretyczny. Wszystkim tym badaczom wspólne było klasowe podejście do zjawisk kulturowych.

Julian Brun podkreślał konieczność badania faktów kulturowych nie tylko tak, jak one prezentują się badaczowi, nie tylko genezy tych zjawisk, ale również ich współczesnych funkcji. Stąd też kulturotwórcza rola danej klasy rozpatrywana być musi jako warunkowana stopniem samowiedzy dziejowej oraz historyczną funkcją tej klasy społecznej. Przyszłościowy charakter kultury robotniczej wynika z dziejowej roli proletariatu, który w toku rewolucji uspołeczni „materialny byt” narodu. Kultura proletariacka stanowi przyszłość duchową narodu, jest bowiem głęboko, immanentnie narodowa. Poprzez rewolucję społeczną nastąpi demokratyzacja wartości reprezentowanych przez proletariat gdyż rewolucja społeczna będzie również rewolucją w sferze kultury narodowej².

Również Stefan Rudniański uważał, że proletariat wytwarza własną, oryginalną kulturę. Przesłanki tej kultury tworzą się równocześnie z kształtowaniem się tej klasy, a są to m. innymi: nowe formy życia zbiorowego, odczucie potęgi wiedzy i jej potrzeby dla opanowania świata przyrody, ale także utrzymywania w posłuszeństwie klas pozbawionych wiedzy. Stąd walka o władzę jest równocześnie walką o dostęp do kultury. S. Rudniański pisze:

Tylko w ogniu walk o władzę ludu roboczego wydziera się skutecznie klasom posiadającym ich środki panowania nad umysłami i ich dostępną dla wybrańców kulturę duchową i zakłada się mocne podwaliny pod budowę gmachu nowej kultury dla wszystkich³.

Tak więc i dla Rudniańskiego kultura jest zjawiskiem klasowo warunkowanym, a jej wartości w sposób organiczny wiążą się z materialnymi warunkami bytu swych twórców. Perspektywy rozwoju kultury proletariatu są nieodłączne od rewolucyjnej roli tej klasy.

Również Stefan Czarnowski rozpatruje kulturę robotniczą jako zjawisko klasowe. Wartości tej kultury wyznaczają materialne warunki życia i pracy robotników. Od poglądów J. Bruna różni Czarnowski ujęcie kultury proletariatu jako zjawiska ponadnarodowego. Wartości narodowe natomiast zawiera według Czarnowskiego kultura chłopska, która jednakże ze względu na swą orientację na przeszłość nie ma większych perspektyw rozwoju.

Z prac Czarnowskiego wyłania się obraz rozwiniętej struktury klasowo-warstwowej Polski w okresie międzywojennym. Zasadnicze miejsce

² Cyt. za: S. Dziański, *Zarys polskiej filozoficznej myśli marksistowskiej 1878—1939*, W-wa 1973, s. 452—460.

³ S. Rudniański, *Walka o kulturę*, W-wa 1923, s. 63.

w tej strukturze zajmują dwie klasy: chłopska i robotnicza. Czarnowski pisze, że ważne są nie tylko ze względu na swą liczebność, ale również ze względu na swą dawność (chłopska) oraz przyszłość (robotnicza). Oprócz tych dwóch klas Czarnowski wymienia jeszcze inne, nie czyniąc ich jednak przedmiotem odrębnych analiz: ziemiaństwo, zwane też obszarnictwem, burżuazję przemysłową, burżuazję finansową, drobnomieszczachństwo rzemieślnicze i kupieckie, inteligencję i lumpenproletariat.

Zgodnie z metodą socjologiczną Czarnowskiego o stopniu dojrzałości klasy stanowią elementy świadomościowe. Klasa chłopska, to jego zdaniem klasa najpełniej ukształtowana, o najwyraźniejszym „typie psychicznym”. Na świadomość chłopską składają się takie elementy jak: świadomość dawności istnienia tej klasy, świadomość przeszłości własnej klasy, duma z tej przeszłości oraz pielęgnowanie jej. Jeszcze jednym istotnym elementem tej świadomości jest tradycjonalizm chłopski przez Czarnowskiego rozumiany jako swoisty ahistoryzm, a więc przedstawianie jako współistniejących w czasie różnych elementów przeszłości i teraźniejszości. Dysponując taką świadomością klasową, chłopstwo jest na zewnątrz wobec innych klas spójne i solidarne.

Na zewnątrz solidarna klasa chłopska wewnątrz jest jednak silnie rozwarstwiona. Czarnowski pisze o pańszczyźnianych wręcz stosunkach w obrębie tej klasy. Trzon struktury społeczności wiejskiej stanowią zaможni gospodarze skupiający wokół siebie zależnych gospodarczo małorolnych i bezrolnych chłopów. Wysoki stopień uzależnienia uboższych od bogatych nie antagonizuje jednak wsi. Droga awansu społecznego jest bowiem otwarta dla każdego i wiedzie ku wyższej pozycji poprzez zakup ziemi. System społeczny wsi stwarza więc bardziej przedsiębiorczym osobom możliwości awansu, a mniej przedsiębiorczych, czy mających mniej szczęścia wyrzuca za burtę. Ludzie ci zasilają szeregi biedoty miejskiej.

Masowy ruch chłopski nie zidentyfikował się i według Czarnowskiego nie zidentyfikuje z ruchem robotniczym — mimo wspólnych interesów — ze względu na odrębności kulturowe i obyczajowe tych dwóch klas. Najistotniejszą przeszkodą są odmienne w obu klasach zasady solidarności klasowej. Na wsi oparta jest ona o poczucie przynależności do wspólnoty wioskowej, robotników wiąże jednakowe położenie socjalne, stosunki wiejskie oparte są o wiejską hierarchię, miejskie o pieniądź.

Stosunki w obrębie proletariatu są nie mniej skomplikowane niż w obrębie klasy chłopskiej. Proletariat zróżnicowany jest wewnątrz w zależności od tradycji zawodu i stopnia jego technicznego uzbrojenia. Zróżnicowanie to rozpatrywane jest przez Czarnowskiego w płaszczyźnie świadomościowej. W zależności od stopnia uświadomienia interesów klasowych i dojrzałości politycznej poszczególnych grup proletariatu pojawiają się różnice w obyczaju, moralności, stosunku do własnej klasy i poczuciu solidarności klasowej.

Robotnicy o tradycjach rzemieślniczych skłaniają się w swej obyczajowości ku drobnomieszczanstwu, które najczęściej stanowi ich bezpośrednią klientelę. Drobnomieszczkańskie również są wzory moralne tej części proletariatu, a i zasady solidaryzmu klasowego tak charakterystyczne dla proletariatu, wśród tej jego części nie są powszechnie przestrzegane. Tym samym robotnicy o tradycjach rzemieślniczych nie biorą udziału lub bardzo mały w tworzeniu specyficznych wartości kultury proletariatu. Nie oni też stają na czele organizacji ruchu robotniczego.

Awangardę proletariatu stanowią robotnicy wielkoprzemysłowi — pracujący w zakładach mechanicznych, elektrotechnicznych, chemicznych. Według Czarnowskiego posiadają oni wszystkie cechy typowe dla proletariatu, twórcy w dziedzinie materii i w dziedzinie wartości. Nie oni jednak formułują ideologie, zadanie to należy do intelektualistów. Dla ponadnarodowego proletariatu wypełnił je Marks.

Ze wszystkich klas występujących w strukturze Polski międzywojennej proletariat ma największe perspektywy rozwoju, Jest według Czarnowskiego klasą występującą politycznie i kulturowo.

PROLETARIAT KLASĄ ZDOLNĄ DO TWORZENIA WARTOŚCI

Zdolność do wytwarzania wartości jest w teoretycznej koncepcji Czarnowskiego podstawowym czynnikiem konstytuującym grupę społeczną i umożliwiającym tej grupie trwanie i uczestnictwo w kulturze. Proletariat będący klasą społeczną wyróżnioną przez Czarnowskiego na podstawie udziału w społecznym podziale pracy i położenia społecznego, posiada szereg cech swoistych. Jest więc zbiorowością posiadającą swoją historię, co według Czarnowskiego wyraża się w charakterystycznym dla danej klasy społecznej stosunkiem do czasu społecznego. Proletariat posiada swoją tradycję będącą elementem wychowania i swoją teraźniejszość. Robotnicy wytwarzają swój typ solidarności klasowej. Jest to solidarność typu „komunitarystycznego”⁴. Robotnik czuje się elementem masy i z poczucia tożsamości z masą czerpie swoją siłę. Jest to solidarność bardzo silna, gdyż mocne są podstawy na jakich wyrasta:

*[...] poczucie wyobcowania, solidarność wydziedziczonych oderwanych od gruntu, uczynionych reszcie społeczeństwa obcymi*⁵.

⁴ Czarnowski pisze o solidarności opartej o zasadę wspólnoty ekonomicznej i politycznej.

⁵ S. Czarnowski, *Powstawanie nowej kultury*, Dzieła t. 1, s. 77.

Problem kultury proletariatu został podjęty przez Czarnowskiego z całą odpowiedzialnością naukową i adresowany do tych uczonych i publicystów, którzy proletariatowi odmawiali zdolności do tworzenia wartości duchowych⁶. Ta właśnie zdolność — zdaniem Czarnowskiego — umożliwia proletariatowi pozytywne uczestnictwo w kulturze, tworzenie jej.

Krytykowany przez Czarnowskiego twórca uważał, że proletariat stanowi masę ludzką zdolną tylko do negacji zastanego, ale niezdolną do tworzenia nowego. Czarnowski stoi na stanowisku, że totalna negacja wyrażająca się w agresji wobec ludzi i maszyn stanowiła zaledwie etap w rozwoju proletariatu i przekształciła się we względne przystosowanie do ustroju. Dążenie do zmiany społecznej tkwi jednak w świadomości proletariatu i stanowi mniej lub bardziej uświadomiony cel dążeń tej klasy społecznej. Polityczne wyrażanie swych dążeń i praktyczna ich realizacja to sprawa przyszłości, przy czym jest ona funkcją rozwoju, a raczej upowszechnienia świadomości klasowej proletariatu.

Zdolność proletariatu do tworzenia wartości wynika z charakteru pracy przemysłowej. Tworzywem dla proletariatu, materią, którą przekształca w procesie pracy jest świat. Czarnowski stwierdza:

Praca twórcza i, w dziedzinie ludzkiej—twórczy czyn rewolucyjny — to źródło wszelkich wartości. Reszta to „nadbudowy”, pozory, przez panujących nad światem karłów ustawiane dekoracje, efekty kuglarskie zwodzące naiwnych⁷.

Równocześnie jednak Czarnowski w swej analizie kultury proletariatu uwzględnia wewnętrzne zróżnicowanie tej klasy społecznej. Nie cały proletariat tworzy kulturę, tworzy go jego warstwa elitarna ze względu na typ wykonywanej pracy. Warstwą tą są robotnicy wielkoprzemysłowi. O zdolności do tworzenia wartości nie decyduje automatycznie przynależność do klasy robotniczej. Decydujące są według Czarnowskiego dwa czynniki: sposób kształtowania się i tradycja danej warstwy proletariatu oraz typ wykonywanej przez tę warstwę pracy.

Struktura wewnętrzna proletariatu jest zróżnicowana i bogata. Mimo obiektywnej przynależności do proletariatu (kryterium przynależności stanowi sprzedawanie własnej pracy), poszczególne jej warstwy różnią się między sobą kulturą umysłową i moralną. Proletariat zatrudniany w usługach różnego typu wykazuje tendencję do przejmowania wartości,

⁶ Czarnowski wymienia tu: G. Simmela, Geigera, Z. Krasińskiego, J. Ruskina, Le Play'a, L. Toistoja oraz „polskich publicystów piszących z różnych stanowisk ale jednakowo zwróconych przeciwko industrializmowi”. Różnorodność nazwisk pozwala wnosić, że Czarnowskiemu chodzi tu o pewną tradycję pisania o kulturze robotniczej, a nie o konkretne poglądy różnych autorów reprezentujących w tym wyczerpaniu różne epoki i szkoły socjologiczne.

⁷ S. Czarnowski, *Powstawanie nowej kultury*, op. cit., s. 78.

norm i wzorów drobnomieszczańskich i tym samym nie uczestniczy w tworzeniu kultury proletariatu. Również ta część proletariatu, która wywodzi swój rodowód z tradycji rzemieślniczych i przeważnie nadal trudni się rzemiosłem, nie jest w stanie tworzyć nowych wartości kultury proletariackiej. Jak twierdzi Czarnowski, w zbyt dużym stopniu są ci rzemieślnicy indywidualistami, podczas gdy kolektywizm jest jedną z cech podstawowych awangardy proletariatu. O zdolności do tworzenia wartości decydują warunki w jakich przebiega proces pracy.

Warunki wytwarzane przez wielkoprzemysłowy proces produkcyjny, a więc używanie maszyn, specyficzny sposób organizacji pracy w wielkim przemyśle, podział pracy, stanowią przesłanki wytwarzania się współczesnej kultury proletariatu. W historii tworzenia się współczesnego Czarnowskiemu proletariatu wystąpiły trzy okresy odpowiadające trzem etapom rozwoju przemysłu. Na każdym z poszczególnych etapów proletariatusz wytworzył różnego typu wartości.

Tak więc etapowi pierwszemu — tworzeniu się proletariatusz odpowiada organizowanie się naczelných wartości powstającej kultury wokół wytwarzanych przez siebie religii. Okresowi rozwoju manufaktur i chałupnictwa odpowiada wytwarzanie przez proletariatusz takiej kultury, której naczelné wartości uporządkowane były w postaci utopii społecznych. Proletariatusz wielkoprzemysłowy wytwarza „filozofię praktyczną”. Charakterystyczny to dla Czarnowskiego sposób typologizowania zjawisk społecznych — ujmowanie rozwoju jakiegoś zjawiska społecznego poprzez pryzmat i z punktu widzenia przemian świadomościowych.

Podstawą „filozofii praktycznej” jest poczucie związku z maszyną. Jak pisze Czarnowski, „przyjacielski, bo więcej niż animistyczny stosunek do maszyny”. Robotnik czuje się zespolony z maszyną, czuje jej moc, dzięki niej panuje nad materią. Kult maszyny zastępuje robotnikowi kult bogów. Czarnowski sugeruje jednak, że nie jest to zastępowanie jednego kultu przez drugi lecz raczej zapożyczanie symboli religijnych dla wyrażenia całkiem innych treści. W kulturze robotniczej Bóg, świętość występuje jako hipostaza masy i tylko jako hipostazy można interpretować te symbole religijne. Kultura robotnicza bowiem jest areligijna. Materializm robotników wynika z charakteru ich pracy, z ich związku z przekształcanym materialnym tworzywem. Panowanie robotnika nad maszyną i tworzywem wyklucza wiarę w Boga osobowego dowolnie ingerującego w świat rzeczy.

Na tym gruncie wyrasta autorytet rozumu i nauki. Stosunek robotników do świata Czarnowski określa mianem psychicznego komunitaryzmu klasowego, który jest według niego przeciwieństwem racjonalizmu indywidualistycznego (w rozumieniu XVIII-wiecznego wydania tegoż).

Nie wszystkie jednak nauki cieszą się wśród robotników jednakowo wysokim autorytetem. Główne dziedziny zainteresowania i uznania ro-

botników to nauki ścisłe, wiedza oderwana: kosmologia, astronomia, fizyka, jak również nauki społeczne mogące dać zrozumienie i uznanie w świecie społecznym. Natomiast humanistyka, a więc historia, filologia, itp, spotykają się z niezrozumieniem i nieufnością ze strony proletariatu jako coś, co zaciemnia prawdę. Taki stosunek do humanistyki jest, zdaniem Czarnowskiego, wyrazem odrębności kulturalnej proletariatu, który w ten sposób odcina się od burżuazyjnego lekkoduchostwa i indywidualizmu.

Inną dziedziną wartości tworzonych przez proletariatu jest właściwa mu moralność. Naczelnymi wartościami tej moralności są: sprawiedliwość proletariacka, braterstwo i godność ludzka.

Sprawiedliwość jako jedna z naczelnych wartości moralności robotniczej nosi miano proletariackiej, gdyż jest ona tutaj specjalnie pojmowana. Zasadę sprawiedliwości proletariackiej Czarnowski wywodzi z poczucia solidarności klasowej. Wyraża się ta zasada w obronie godności klasy jako całości (sprawiedliwa kara czy potępienie w przypadku naruszenia tej godności), wreszcie w stosunkach politycznych, socjalnych czy ekonomicznych klasy) sprawiedliwie należą się wytwórcy: część wytworzonego produktu, świadczenia socjalne, możliwość decydowania w różnych kwestiach).

To poczucie sprawiedliwości społecznej proletariatu wyzwala negatywny stosunek wobec wszystkich działań innych klas czy grup społecznych powodowanych miłosierdziem, litością czy humanitaryzmem.

Druga, analizowana przez Czarnowskiego wartość moralności proletariackiej — braterstwo — to inaczej poczucie solidarności klasowej. Dochodzi ona do głosu zwłaszcza w chwilach nieszczęść czy klęski. Wyraża się we wzajemnej pomocy, nie powodowanej bynajmniej litością lecz poczuciem obowiązku pomocy robotnikowi znajdującemu się w trudniejszej sytuacji.

Poczucie godności robotniczej natomiast sprowadza Czarnowski do kwestii obyczajowej. W honorze robotniczym mieszczą się zasady dobrej roboty, nie podejmowania się prac „niegodnych” robotnika (np. prace rolne), wreszcie zasady moralności codziennej, wyrażającej się w obcowaniu z domownikami, czy innymi ludźmi.

Szkoda, że Czarnowski nie pogłębił w swych pracach wątku moralności robotniczej poprzestając na uogólniających stwierdzeniach popartych materiałem faktograficznym. Trzeba jednak pamiętać, że zainteresowania współczesnością pozostawały obok centralnej problematyki prac autora.

Tym niemniej jednak omawiane wyżej prace były nie tylko wyrazem dostrzeżenia proletariatu jako nowej, wielkiej siły społecznej, ale także pewną próbą jego nobilitacji. Poprzez przyznanie proletariatu możli-

wości tworzenia wartości, Czarnowski kreował proletariat na taką klasę społeczną, która ma przed sobą największe możliwości rozwoju.

PERSPEKTYWY ROZWOJU KULTURY PROLETARIATU

Treścią kultury proletariatu w jej warstwie duchowej jest życie masy, a więc sama praca. Kultura proletariacka wyraża się bowiem również w formie artystycznej. Jest to twórczość specyficzna, odległa od inteligentkich wzorów, choć od nich zapożyczająca symbolikę. W twórczości robotników — poetów można odnaleźć symbolikę współczesnej literatury, sztuki antycznej, sztuki chrześcijańskiej. Myślenie robotnicze jest bowiem — jak twierdzi Czarnowski — konkretne. Jest to myślenie materialnymi kształtami, a więc wyraża się raczej w obrazie niż w pojęciu. Nie jest to myślenie indywidualistyczne, przybrane w kształt poezji wyraża pragnienia i tęsknoty powszechne wśród robotników.

W robotniczej twórczości artystycznej wyraża się dążenie klasy do lepszej przyszłości. Można w tej twórczości odczytać mit nowego świata i nowego przyszłego człowieka. Ale mit ten ma swoje uzasadnienie w poczuciu, że nowy świat i nowy człowiek powstaną dzięki pracy. Mit ma więc racjonalne przesłanki. Czarnowski mówi tu nawet o zakorzenionym w świadomości robotniczej przekonaniu o rozwoju rzeczywistości społecznej w kierunku wyznaczonym przez zbiorową świadomość robotniczą:

*W mniemaniu proletariatu twórca — a jest nim jak widzieliśmy klasa pracująca — może przekształcić świat, stworzyć świat nowy, pod warunkiem, że wola jego wyda czyn materialny, w kierunku zgodnym z przyrodzoną dynamiką rozwoju produkcji i form społecznych*⁸.

Poglądem najpełniej wyrażającym stosunek proletariatu do świata jest marksizm. Czarnowski stwierdza, że ortodoksyjny marksizm jest naukowym sformułowaniem tego, co podświadomie drzemie w każdym robotniku świadomym swej przynależności klasowej. Zasługa Marksa polega na zwerbalizowaniu tej robotniczej świadomości. Stąd też niezależnie od przynależności politycznej, wyznania czy sposobu widzenia kwestii ideologicznych, marksizm jako światopogląd klasy jest powszechnie akceptowany.

Kultura robotnicza w interpretacji Czarnowskiego jest wszechstronna. Wytworzyła filozoficzny obraz świata i jego przyszłości, posiada swe formy artystyczne, dysponuje swoim systemem etycznym, ma wreszcie swój wyraz ekonomiczny. Czarnowski widzi w tej kulturze harmonię, jakiej od czasów średniowiecza nie znali ludy Europy.

⁸ Tamże, s. 86.

Kultura ta ma również największe perspektywy rozwoju, jest bowiem skierowana ku przyszłości. Przeciwna kulturze drobnomieszczańskiej i burżuazyjnej rozwija się wbrew warunkom społecznym swych twórców. Podstawą jednakże jej pełnego rozwoju jest zmiana tych warunków społecznych, które ją krępują. Tak więc kultura robotnicza rozwinięta w pełni „...gdy przestanie ją krępować przemoc klas panujących”.

Wypowiedzi Czarnowskiego na temat perspektyw rozwoju kultury robotniczej są moim zdaniem, najsłabszym ogniwem w miarę spójnej koncepcji tej kultury. Z jednej strony bowiem Czarnowski zakłada konieczność rewolucji społecznej jako nieuniknionej konsekwencji antagonizmu klasowego, który w inny sposób rozwiązany być nie może, z drugiej zaś widzi harmonię i ciągłość kultury robotniczej w perspektywie dziejowej. Najważniejszym bowiem warunkiem kontynuacji kultury robotniczej jest według niego rozwój i doskonalenie warunków wytwarzania.

Próbując oceniać poglądy Czarnowskiego na kulturę robotniczą trzeba wziąć pod uwagę co najmniej dwa aspekty: walor polityczny tych koncepcji i ich walor poznawczy. O pierwszym z nich pisałem już we wstępie. Poglądy Czarnowskiego ewoluowały w ciągu jego życia od koncepcji solidarystycznych w początkowych okresach twórczości, aż do rewolucyjnych pod koniec. Zabiegi teoretyczne Czarnowskiego dotyczące kultury proletariatu zmierzają do tego, by uchwycić tę kulturę w płaszczyźnie spójnego wyrazu jej elementów. Odszukuje więc i analizuje to, co charakterystyczne i istotne w tej kulturze. Charakterystyczne, tzn. występujące tylko w tej kulturze, np. braterstwo czy solidarność jako jedna z naczelnych wartości moralnych. Istotne, to z kolei te, które stanowią centralne elementy w strukturze kultury wyznaczając swą treścią pozostałe wartości. I tak, istotnym elementem kultury robotniczej jest praca i masa ludzka i one wyznaczają pozostałe wartości, w dziedzinie moralnej m.in. wspomniane już braterstwo i solidarność. Czarnowski konstruuje więc teoretyczny typ kultury robotniczej, a następnie poszukuje jego empirycznych egzemplifikacji. W ten sposób dowiadujemy się jaka ta kultura powinna być (gdybyśmy uznali prawdziwość przesłanek i wykluczili czynniki zakłócające przebieg jej rozwoju) niż jaka ta kultura jest. Takie też zadanie postawił sobie Czarnowski: wskazanie przesłanek powstawania nowej kultury poprzez odkrycie jej genezy.

Kultura robotnicza to system wartości tworzonych przez proletariat. Wartości te realizują się we wszystkich dziedzinach życia proletariatu, a więc w pracy, stosunku do niej, obyczajach, moralności, twórczości artystycznej, stosunku do wiedzy, itd. Tworzą one system zachowań charakterystycznych dla tej klasy społecznej. Źródło tych wartości i idących za nimi zachowań tkwi w procesach produkcyjnych. Wielkoprzemysłowy

способ производства powoduje, że uczestniczący w nim ludzie interpe-
tują świat z jego perspektywy. Z perspektywy twórców i wytwórców
rządzących „materią”. Podstawowym determinantem kultury robotniczej
są czynniki ekonomiczne i społeczne. Kultura robotnicza nie zawiera
żadnych elementów wskazujących na kulturowy rodowód jej twórców.
Kształtuje się w opozycji do kultury chłopskiej i mieszczańskiej, nie za-
wiera również żadnych elementów narodowych. O jej treści stanowi to,
z czego wyrasta: praca produkcyjna, zespołowy sposób produkowania.
Jednakże wartości kultury robotniczej są sprzeczne z wartościami pro-
ponowanymi przez system społeczny z którego wyrastają. System kapi-
talistyczny tworząc wielkie masy robotnicze tworzy zarazem swoich
przeciwników również w dziedzinie kultury. Przeciwności klasowe
manifestują się nie tylko w dziedzinie ekonomicznej, ale również w dzie-
dzinie kultury. Można tu mówić o dialektycznym ujęciu zarówno proce-
su wytwarzania elementów kultury jak i procesu społecznego w obrębie
którego to wytwarzanie ma miejsce.

Ewa Stawowy

STEFAN CZARNOWSKI ON PROLETARIAN CULTURE

A considerable part of the Leftist intelligentsia in Poland between the two
World Wars participated in a discussion of proletarian culture. Among these
opinions, those formulated by Julian Brun, Stefan Rudniański and Stefan Czarnowski
were the most productive theoretically. According to Stefan Czarnowski,
proletariat creates a special culture of its own for, as a class of society, it is able
to create values. The chief values of proletarian culture are work and human
mass; they result in moral and other values. A capacity to create values comes
from the nature of industrial labour. There is a discrepancy between the values
of proletarian culture and the social order they come into existence in. This dis-
crepancy may be overcome thanks to a social revolution. Therefore, in Czarnow-
ski's opinion, proletarian culture is the culture of the future.

Эва Ставовы

СТЕФАН ЧАРНОВСКИ О КУЛЬТУРЕ ПРОЛЕТАРИАТА

В дискуссии о культуре пролетариата в междувоенный период в Польше принимала
участие значительная, переходящая на позиции „левых” часть интеллигенции. К наи-
более теоретически плодотворным принадлежат высказывания Юльана Бруна, Сте-
фана Руднянского и Стефана Чарновского. По мнению Чарновского пролетариат
создаёт свою оригинальную культуру, ибо он сам, как класс, способен создавать
ценности. Самые важные ценности культуры создаёт пролетариат. Промышленному
труду присуща способность создавать ценности. Между сформулированными, в рам-
ках того или иного политико-экономического строя, ценностями культуры, существует
противоречие, которое можно преодолеть путём общественной революции. Из того
вытекает, по мнению Чарновского, что культура пролетариата — это культура бу-
дущего.